

DOKUMENT IZ 1780. GOD. O OSNIVANJU JAVNE ŠKOLE U VARAŽDINSKIM TOPLICAMA

DIE URKUNDE AUS DEM JAHR 1780 ÜBER DIE GRÜNDUNG DER WELTLICHEN SCHULE IN VARAŽDINSKE TOPLICE

Ugovor o prihodima učitelja i osiguranju materijalnih uvjeta za djelatnost javne pučke škole u Var. Toplicama iz god. 1780. donedavno je bio poznat samo po navodima zapisnika kanonske vizitacije od 10. 09. 1808.¹ Početkom 1984. identificirao sam dokument signature V-2 iz arhive kaptolskog vlastelinstva Toplice, koja se čuva u ZMVT, kao onodobni prijepis ovoga Ugovora. O tome sam javnost obavijestio kratkim osvrtom u raspravi »Prilog istraživanju povijesti pučkog školstva u Varaždinskoj županiji«.² Valjanost identifikacije dokumenta kao i navedenog osvrta potvrđena je ove godine kada je ZMVT posao na transkripciji i prijevodu povjerio mr. Bruni Kuntić-Makvić iz Zagreba.

Dokument o kojemu je riječ pisan je latinskim jezikom, crnom tintom na arku čvrstog grubljeg papira, dimenzija lista 217 x 351 mm. Dvije stranice i trećinu treće čini prijepis Ugovora sklopljenog 25. 09. 1780. u topličkom kaptolskom dvorcu. Drugu trećinu treće stranice ispunjava prijepis potvrde ovoga Ugovora, što je učinjeno u Križevcima 19. 11. 1780. Na posljednjoj trećini treće stranice naprijed navedeno vlastoručno ovjerava Tomo Koščak, kraljevski nadzornik narodnih škola. Na lijevoj polovini četvrte stranice ista ruka koja je pisala prijepis, dopisala je u stupcu od 8 redaka specifikaciju obaveze davanja gorivih drva za Toplice i još 6 sela topličkog vlastelinstva. Veći dio lijeve polovine četvrte stranice zaprema naknadni upis od god. 1821. o novoj preraspodjeli obaveze davanja gorivih drva, uslijed odluke Varaždinske županije da se ova obaveza obračunava u hvatima. Ovaj upis pisan je jačom tintom i teže čitljivo a potpisao ga je Franjo Dominić, redovni plemićki sudac. Na desnoj polovini četvrte stranice navedena je signatura arhive kaptolskog vlastelinstva Toplice: fascikl 5, br. 209. Ovjera prijepisa nije datirana, ali kako je T. Koščak bio nadzornik narodnih škola u vremenu 1802—1831.³ a naknadni upis je iz 1821., vrijeme nastanka prijepisa Ugovora logično je negdje između 1802. i 1820. Svakako da u tom razdoblju Kaptol zagrebački više ne

raspolaze svojim primjerkom Ugovora pa od školskog nadzornika traži prijepis, koji je ovaj izdao i ovjerio kao »Izvod iz arhiva Kraljevskog inspektorskog ureda narodnih škola«.

Ugovor iz 1780. zapravo je dokument o osnivanju javne pučke škole u Var. Toplicama. Ovo nije nimalo u kontradikciji s navodom zapisnika kanonske vizitacije iz 1808.: »Tu je trivijalna škola, otvorena 1779. (...)«. Naime, 12. 05. 1779. prvi kr. nadzornik narodnih škola Antun Mandić zaključuje u Varaždinu s gradskim poglavarstvom ugovor o osnivanju glavne škole. Boraveći na ovom terenu, svakako je izvršio i stanovite kontakte u vezi škole u Toplicama, pa je postojeća župna škola, gdje je poduka u elementarnoj pismenosti zasigurno obavljena od 1768. a moguće još od konca 1765., jednostavno preimenovana u javnu pučku školu. Međutim, normativnu regulaciju nije bilo lako obaviti zbog kompleksnosti jurisdikcija na teritoriju tadašnje prostrane topličke župe. Naime, župa se prostirala na području dviju županija — Varaždinske i Križevačke, kojima je tada granicom bila rijeka Bednja. Osim velikog kaptolskog vlastelinstva, koje je čitavo ulazilo u teritorij župe i također potpadalo pod dvije županije, u sastav župe spadaju i dijelovi dvaju susjednih vlastelinstava te dva naselja plemića — jednoselaca (»šljivari« iz Kapele i Čurilovca).

Konačno, dana 25. 09. 1780. u Toplicama je sklopljen Ugovor o stalnom učiteljskom prihodu između školskog nadzornika i župljana topličke župe. Ugovor je faktično zaključen s Kaptolom zagrebačkim kao topličkim vlastelinom, koji formalno zastupa 12 naselja župe u sastavu Varaždinske županije. Potpisali su ga školski nadzornik A. Mandić i zagrebački kanonik, tada upravitelj vlastelinstva Toplice, Nikola Dolovac, u prisutnosti Stjepana Črnka, redovnog bilježnika Varaždinske županije. Budući da se »šljivari« koji su trebali zastupati 8 naselja župe u sastavu Križevačke županije nisu pri tome pojavili, Ugovor je sklopljen pod uvjetom »da mu pred potrebnim svjedokom pristupe i sela

Križevačke županije«. To je učinjeno dana 19. 11. 1780. u Križevcima, u prisutnosti vrhovnog suca Križevačke županije Nikole Rafaja.

U Ugovoru se navodi da je toplički učitelj do sada imao za sebe i školu dosta udobnu zidanicu podignutu trudom župljana i troškom Kaptola te od Kaptola godišnju plaću 60 forinti. Župljani su mu trebali davati žita — proračunato 18 forinti i isti iznos u novcu te mošta — proračunato u 25 forinti. Tako je učitelj do tada trebao imati godišnji prihod od 121 forintu ali mu taj prihod, izuzevši 60 forinti od Kaptola »nikad nije bio pouzdan«.

Međutim, kako će učitelj »u sadašnjem dobrostivo propisanom školskom sustavu uz službu orguljaša i kantora (. . .) biti mnogo jače opterećen podučavanjem djece« (podvukao S. H.), poništavaju se njegovi dosadašnji dohoci, a župljani se »ubuduće obvezuju na slijedeće stalno podavanje«: od svake kuće (sveukupno 538) po dvije požunske pinte vina — ukupno 33 vjebra i 20 pinti, proračunato u novcu 33 forinte i 40 krajcara; također od svake kuće po osminu požunske metrete žita — ukupno 67 i 1/4 metrete, proračunato u novcu 67 forinti i 15 krajcara. Dakle, župljani u novcu 100 forinti i 55 krajcara. Kaptol će i dalje davati 60 forinti, pa bi sveukupni godišnji prihod učitelja trebao biti 160 forinti i 55 krajcara.

Nadalje, župljani su obvezni da učitelju za grijanje škole godišnje dostave 40 vozova drva sječenih u vlastelinskim šumama, po jedan voz na 12 kuća. Od toga na naselja u sastavu Križevačke županije otpada 18 vozova.

Kao i ranije, toplički učitelj »milošću vlastelina« ima u Toplicama vrt od oko 1/8 jugera te zemljište na dvije lokacije — na svakoj po pola jugera oranice i sjenokošu od dva voza sijena.

U svojstvu kantora i orguljaša, učitelj po misli s orguljama dobiva 19 krajcara, a bez orguljanja 9 krajcara. Kad prati sprovod od kuće pokojnika, dobiva 9 krajcara, a kada vrši »spričavanje« samo na groblju, pripada mu 4 i po krajcara.

Naposlijetku, župljani se obvezuju da će održavati i popravljati školsku zgradu.

Ugovor o stalnom prihodu učitelja u Var. Toplicama iz 1780. god. — čiji je prijepis (načinjen između 1802. i 1820.) u ZMVT identificiran te po narudžbi ZMVT transkribiran i preveden — u cijelosti potvrđuje valjanost istraživanja povijesti pučke škole u Var. Toplicama, obavljenih do sada u ZMVT¹. Evidentno je da je ovim Ugovorom, u skladu sa školskom uredbom

»Ratio educationis« iz 1777. god., postojeća župna škola pretvorena u javnu pučku školu. U ugovor je uklopljeno sve ono što je do tada postojalo, a poznato je iz zapisnika kanonske vizitacije od 14. 02. 1768.: kaptolska zaklada iz 1763. za orguljaša-učitelja sa stalnom godišnjom plaćom i dodijeljenim zemljištem te zgrada za stan učitelja i smještaj škole iz 1765.; također i postojeći orguljaš-učitelj Nikola Sučić.

Novina je ne samo to što su podložnici-župljani znatno jače opterećeni podavanjima za uzdržavanje učitelja i škole, već još više činjenica da se kao regulator školske problematike po prvi put pojavljuje država — zastupana po školskom nadzorniku, koji se poziva na »dobrostivo kraljevsku potvrdu«, »sadašnji dobrostivo propisani školski sustav« (»R.E.« iz 1777. — opaska S. H.) i »dobrostivo propisanu metodu — ubuduće se neće moći niti primiti ako joj nije vješt i nema potrebne svjedodžbe da je prema njoj osposobljen«. Posljednje se odnosi na izbor i postavljanje učitelja: državni će organi namještati učitelje — što su do tada činili isključivo župnici ili u gradovima magistrati — i to samo one koji zadovoljavaju normative propisane od državnih organa. Ponovno ističem najznačajniju promjenu u funkciji učitelja i karakteru škole: učitelj, kojemu je u župnoj školi bila osnovna funkcija orguljaša i kantora, otada će biti »mnogo jače opterećen podučavanjem djece«.

Još i sada susrećemo autore koji pojmom **javna škola** barataju poput davno blagopokojnog Antuna Cuvaja². Međutim, povijesna je činjenica da kroz duga stoljeća u kojima je crkva isključivi organizator i nadzornik školstva, o javnim školama u modernom smislu toga pojma ne može biti ni govora.³ Tek kada je državna vlast, provodeći politiku »prosvijećenog apsolutizma« počela intervenirati u oblasti školstva, pojavljuju se i prve javne škole. To se u nekim njemačkim državama dešava od 17. st., a u Habsburškoj monarhiji poslije školskih zakona iz 1774. i 1777. Prva javna pučka škola u Monarhiji — normalna škola u Beču iz 1771. prelazi na tri godine školskom zakonu i trebala je biti uzorom za organiziranje pučkog školstva u cijeloj Monarhiji. Prema njoj je 1776. u Zagrebu osnovana glavna narodna (primarna) škola⁴, dok su ostale javne pučke škole u banskoj Hrvatskoj osnivane u procesu provođenja »R.E.« poslije 1777. god. Među prvima je pučka škola u Var. Toplicama, preimenovana dotadašnja župna škola, što uz ranija istraživanja izvršena u ZMVT nedvojbeno potvrđuje dokument o kojemu je riječ u ovoj raspravi.

1. Prijevod i obrada Rudolf Juričan i Mirko Androić; rukopis u Historijskom arhivu Varaždin
2. Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin, br. 7, p. 107—119, Varaždin, 1985.
3. Antun Cuvaj, Gradja za povijest školstva . . . , knj. 1., Zagreb, 1907., p. 611 i 641
4. Osim rasprave pod bilješkom 2., vidi još od istoga: Novi pogledi na prošlost škole u Varaždinskim Toplicama i Na izvorima diletantizma; »Gesta«, Varaždin, rubrika »Suprotstavljanja«, sv. 15—16/1983. p. 137—145 i sv. 20—21—22/1984., p. 291—296
5. Po Cuvaju su u srednjem vijeku škole u samostanima **privatne**, a župne i gradske škole **javne**; vidi o.c., p. 57, 96, 98, 104, 118—119. Usporedi = Božena Filipan, Pet stoljeća narodne prosvjete i školstva u Varaždinskim Toplicama, Zagreb, 1980., p. 26—31; Franjo Ruža, Varaždinsko školstvo od njegovih početaka do danas, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. 49, p. 562
6. Gradske škole, koje se smatraju začecima javnih škola, osnivane su uz dopuštenje crkve i djelovale pod crkvenim nadzorom.
7. A. Cuvaj, o.c., p. 329, 394

Zusammenfassung

Anfang 1984 hatte der Autor dieser Abhandlung ein Dokument in lateinischer Sprache aus dem Archiv des Grossgrundbesitzers vom Kaptol Varaždinske Toplice Signatur V-2 identifiziert als damalige Abschrift des Vertrages aus 1780 über ständiges Einkommen des Lehrers von Toplice. Dieses Jahr (1986) hatte das Heimatmuseum das Transkript und die Übersetzung Mr. Bruna Kuntić-Makvić aus Zagreb anvertraut, wobei die Zuverlässigkeit der Identifizierung bestätigt und die Datierung der Abschrift in den Jahren zwischen 1802—1820 untergebracht wurde.

Genanntes Dokument bestätigte auch die Zuverlässigkeit der Forschungen des Autors über Geschichte des Volksschulwesens, bekannt gemacht durch Arbeiten des Autors im Heimatmuseum.

Nach dem ersten Schulgesetz, dass für Banalkroatien verpflichtend war, gründete die Staatsgewalt die weltliche Grundschulen. Als eine der Ersten war die Schule in Varaždinske Toplice. Hier wurde die Pfarrschule (die kontinuierlich seit 1768 tätig war) in die weltliche Volksschule umbenannt.

Die Neuigkeit dabei, ist nicht nur die Tatsache, dass die Gemeindeglieder stärker durch die Spenden für Unterhalt des Lehrers belastet worden sind, sondern auch die Tatsache, dass sich die Staatsgewalt erstmals als Regulator der Schulproblematik meldete. Seit dieser Zeit übernimmt die Staatsgewalt die Sorge über das Aufstellen von Lehrer, deren Legalität und verpflichtet sie gleichzeitig, dass sie neben den Aufgaben als Pfarrergehilfe, mehr Zeit der Ausbildung der Kinder widmen.

MUZEJSKI VJESNIK

GLASILO MUZEJSKOG DRUŠTVA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

(Bjelovar, Čakovec, Čazma, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Kutina, Trakošćan, Varaždin, Varaždinske Toplice i Virje)

UREDNIŠTVO

Ljerka Albus, Darko Sačić, Mirjana Dučakijević, Magdalena Lončarić, Marina Šimek

Odgovorni urednik: Darko Sačić

Prelom: Uredništvo

Naslovna stranica: Darko Sačić

Fotografija — Davor Putar

Muzejski vjesnik izlazi jedanput godišnje. Rukopise ne honoriramo i ne vraćamo. Glasilo solidarno financiraju muzeji sjeverozapadne Hrvatske.

Za sadržaj priloga odgovaraju autori.

Nakladnik:

Gradski muzej Varaždin

Za nakladnika: Darko Sačić

Tisak: »Zrinski« Čakovec

Broj 10 — Ožujak 1987.

God. X

Naklada 800 komada

Naslovna stranica: S izložbe »40. godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj«

Prijevodi: Željko Grabar, Vid Lončarić, Ljerka Perči, Marina Šimek, Vesna Šimunić

GRADSKI MUZEJ VARAŽDIN
ARHEOLOŠKI ODJEL

15644